

מבט על, גיליון 704, 2 ביוני 2015

ממשל אובמה והתהליך המדיני בין ישראל לפלסטינים: שינוי גישה?

זכי שלום

בראיון שהעניק באחרונה הנשיא אובמה לעיתון 'אל-ערבייה' (15 במאי 2015) הוא נדרש, בין השאר, לתהליך המדיני הישראלי-פלסטיני ולאפשרות ההתקדמות לקראת מימושו של חזון שתי מדינות לשני עמים, שאליו חתר באינטנסיביות (אמנם משתנה) מאז כניסתו לבית הלבן בראשית 2009. הנשיא הדגיש, כי מדובר באתגר מורכב וכי הוא נתון בתווך בין שני שיקולים, המנחים אותו בהקשר זה: מחד גיסא, תמיכתו הנלהבת, כדבריו, בישראל, ובקשריה ההדוקים עם ארצות הברית. הוא קבע שלישאל יש דאגות ביטחוניות לגיטימיות; מאידך גיסא, הוא הבהיר, כי הוא דבק ברעיון של הקמת מדינה פלסטינית, כפתרון היחיד, לדעתו, להבטחת עתידה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית ולמצוקתם של הפלסטינים החיים בשטחי יהודה שומרון ורצועת עזה. בהתבטאויות נוספות מהשבוע האחרון של מאי 2015, ובכללן ראיון שהעניק לעיתונאי ג'פרי גולדברג ונאום שנשא בבית כנסת בוושינגטון, חזר הנשיא והדגיש, כי פתרון זה ייתן את המענה המיטבי לצרכי הביטחון של מדינת ישראל בטווח הארוך וכן יתאים למערכת הערכים היהודית, שעל בסיסה קמה מדינת ישראל. הנשיא הבהיר, כי הוא מודע לכך, שפתרון זה יחייב את ישראל לקחת על עצמה סיכונים, אך, לדבריו, הסיכונים הכרוכים בהמשך המצב הקיים רבים ומשמעותיים מהם. עם זאת, על סמך ראייתו את "הפוליטיקה הפנימית" בישראל ובקרב הפלסטינים, קבע הנשיא, כי קשה מאד יהיה ליצור בין הצדדים אמון, שיאפשר פריצת דרך מדינית.

קרוב לוודאי, שבדבריו על המערכת הפוליטית בישראל התייחס הנשיא להקמתה של ממשלה צרה בעקבות הבחירות האחרונות, שהיא בעלת גוון ימני מובהק. בהקשר הפלסטיני, ניתן לשער שהוא התייחס לפיצול בין הרשות הפלסטינית, השולטת ביהודה ושומרון לבין חמאס, השולט ברצועת עזה. בשני הצדדים, קבע הנשיא, יש אנשים בעלי רצון טוב, המבינים את הצורך לקדם הסדר. אולם, למרבה הצער, בשנים האחרונות "הפוליטיקה של הפחד" (Politics of fear) גברה על "הפוליטיקה של התקווה" (politics of hope), אמנם במידת מה גם בגלל התהפוכות במזרח התיכון כולו. לפיכך, הנשיא הסיק, תהליך בנייתו של אמון בין הצדדים עוד יימשך זמן.

בנסיבות הקיימות, ארצות הברית תוכל לנסות ולבנות מחדש את האמון בין הצדדים לא במסגרת הסדר מדיני מקיף ("a big overarching deal"), שלדבריו הנשיא אינו אפשרי במהלך השנה הקרובה. בהקשר זה הזכיר הנשיא תכניות מוסכמות לשיקומה של רצועת עזה, הסכמים בעלי אופי כלכלי-חברתי, ועוד. הסדרים מוגבלים אלה, כך מאמין הנשיא, יחזקו את התמיכה בהגיון שבבסיס פתרון שתי המדינות.

בנוסף, הנשיא הדגיש חששות מהתמשכות הסטטוס קוו המדיני, המושמעים בקרב חוגים רחבים בישראל. לדבריו, ישראל תצטרך להכיר בכך שלא תוכל להיות גם מדינה יהודית וגם מדינה דמוקרטית, אם המצב הנוכחי יימשך. מנגד, הפלסטינים לא יוכלו שלא להכיר במדינת ישראל, מכיוון שמדינת ישראל היא עובדה קיימת. דבריו שיקפו מודעות לכך, שהתביעה הישראלית מן הפלסטינים אינה מתמצה בהכרה מדינית בישראל כמדינה ריבונית בלבד, שכן זו כבר ניתנה לישראל במסגרת הסכמי אוסלו, אלא בהכרה בה כמדינת הלאום של העם היהודי – דרישה שהרשות הפלסטינית מסרבת לה. אולם, הנשיא נמנע מהתייחסות ברורה וישירה לסוגיה זו, וניתן להעריך, כי לא בהיסח דעת. גם מזכיר המדינה ג'ון קרי הבהיר, כי ארצות הברית מכירה עקרונית בצורך, כי הפלסטינים יכירו בישראל כמדינה יהודית, הגם שהשאלה מתי ואיך תעשה כן צריכה לדעתו להיות חלק מהמשא ומתן בין הצדדים וברור ששלב זה לא יגיע עם פתיחת השיחות, אלא בסיומן.

התבטאויותיו של הנשיא כוללות מספר היבטים מעניינים, ואפילו חדשניים. ראשית, הנשיא הפגין נטייה בולטת לשמור על איזון בין ישראל והפלסטינים. עד כה, לאורך תקופת כהונתו של הנשיא אובמה, עיקר האשמה להיעדר התקדמות בתהליך השלום הוטל על מדינת ישראל בכלל, ועל ראש הממשלה בנימין נתניהו בפרט. הגורם המרכזי שהוזכר בהקשר זה, היה פעילות הבנייה בהתנחלויות ביהודה ושומרון, שהודגשה כמכשול עיקרי להתקדמות בתהליך המדיני. המזכיר קרי מצדו הטיל על ישראל את עיקר האשמה לכישלון השיחות בין ישראל לרשות הפלסטינית/אש"ף, שנוהלו בהובלתו. מדברים שאמר ב-8 באפריל 2014 ניתן היה להבין, שההודעה על בניית 700 יחידות דיור בירושלים, היא שהביאה להפסקת שליחותו באזור. ואולם, הנשיא נמנע בראיונות ובדברים שנשא לאחרונה מהטלת אשמה ישירה על ישראל ועל ראש הממשלה נתניהו, ויותר מכך בלטה העובדה, כי סוגיית ההתנחלויות לא הוזכרה כלל בדברי הנשיא. אם כי התייחסותו ל"תרבות הפחד" המשתלטת על "תרבות התקווה" כוונה, קרוב לוודאי, בעיקר אליו.

דבריו של הנשיא אובמה ביטאו נטייה להתרחק מהדבקות להשיג הסדר ישראלי פלסטיני כולל – יעד שאליו חתר מאז כניסתו לתפקיד. מנגד, הוא ביטא תמיכה ברורה בנקיטת צעדים מדודים ומוגבלים, בעיקר בעלי אופי כלכלי, שתכליתם יצירת אווירה של אמון ושתוף פעולה, גם בהיעדר הסדר מדיני. כל זאת, בהנחה ששתוף הפעולה שייווצר יקל במהלך השנים הבאות על גיבוש הסדר. הצעות ברוח זו הועלו בעבר על ידי גורמים ממלכתיים ואקדמיים בישראל, אך לא אומצו על ידי ממשל הנשיא אובמה. נראה שבעתה גם הנשיא מוכן לבחון ברצינות את ישימותן.

שינוי נוסף בגישתו של הממשל לתהליך המדיני ניכר גם בכך, שהנשיא לא הציב לוח זמנים מוגדר להשגת הסדר. משמעותו של שינוי זה, היא הכרה מצד הממשל, כי יש להניח לתהליכי חידושו של האמון ולמשא ומתן את הזמן הנדרש, בלי לקבוע תאריכי יעד נוקשים ובלתי-ריאליים. הנשיא הבהיר במפורש שמדובר בתהליך איטי לבניית אמון מחדש. מעבר לכך, הנשיא הסכים, גם אם במשתמע, עם הטענה הנשמעת בישראל, כי חוסר היציבות במזרח התיכון אמור להקשות על גיבוש הסדר, שניתן יהיה להבטיח את יציבותו לאורך שנים.

דברים אלה השמיע הנשיא בראיון ל"אל-ערבייה", שבועות מספר לאחר שהבית הלבן הבהיר, כי אינו תומך בכוונתה של צרפת להעלות את הסוגיה הפלסטינית לדיון במוסדות האו"ם בטווח הזמן הקרוב. אנשי ממשל אמריקאים הבהירו, כי תשומת הלב של הממשל ממוקדת במשא ומתן בנושא הגרעין עם איראן ובצורך לסכמו בהסדר עד סוף יוני, וכי ההידרשות לסוגיה הפלסטינית תידחה עד לאחר השלמת הטיפול בסוגיה האיראנית.

גם בסדר עניינים זה יש מן החידוש. לאורך שנים דגל ממשל אובמה בגישת ה"לינקג' – הזיקה, שלפיה אין לעכב את הטיפול בתהליך המדיני בין ישראל לפלסטינים עקב הצורך להסיר את האיום האיראני, כפי שתובעת ישראל, וכי להסדר ישראלי-פלסטיני יהיו השלכות חיוביות על מעמדה של ארצות במדינות האסלם, וממילא – גם על יכולתה להגיע להסדר, חיובי מבחינתה, עם איראן. התבטאויות שנשמעו בהקשר זה באחרונה מפי אישים בממשל האמריקאי מעידות על התרחקות מתפיסה זו, כעדות להכרה בכך שהסדר ישראלי-פלסטיני אינו מעבר לפינה.

התבטאויותיו האחרונות של הנשיא אובמה מעידות בבירור, כי הוא מייחס חשיבות רבה לקידומו של חזון שתי המדינות. על כן, יש להניח שסוגיה זו תשוב ותעלה על סדר היום של הממשל עם סיומו של המשא ומתן בין איראן למעצמות המערב בנושא הגרעין. הנשיא הבהיר, כי לדעתו הסדר שתי המדינות תואם את הערכים והאינטרסים של מדינת ישראל וכי הוא מכיר בצרכי הביטחון של ישראל (ביטוי מוחשי לכך נתן הממשל בוועידת הסקר של ה-NPT שהתקיימה באחרונה, כשבסלם הצעת החלטה מצרית לכנס בשנה הבאה וועידה בינלאומית לפירוז המזרח התיכון מנשק גרעיני). ועם זאת, קרוב לוודאי שהנשיא מצפה, כי ישראל תפעל ברוח "תרבות התקווה" ותקדם, באורח יזום על ידה, הסדר מדיני. אפשר שהנכונות שהביע ראש הממשלה נתניהו בפגישתו עם שרת החוץ של האיחוד האירופי פדריקה מוגריני לדון בנושא הגבולות ובעתיד גושי ההתנחלויות ביהודה ושומרון מעידה על הכרה בצורך לגבש מענה לצפיותיו של נשיא ארצות הברית – אם כי קשה להניח, שממשלת ישראל, בהרכבה הנוכחי, תרצה או תוכל לפעול באורח משמעותי בכיוון זה.